

L'estendard de Sant Ot

Entre els objectes que guardava l'antiga Seu urgellitana i que un a un han anat desapareixent (1), recordàvem amb especial recança un curiosíssim estendard romànic que havia figurat en l'Exposició Hispano-Francesa de Saragossa, on el vàrem veure, i que, malgrat el seu interès extraordinari, per alguna circumstància inexplicada va passar desapercebut dels il·lustres catalogadors del gran aplec d'objectes d'art antic reunits en aquella exhibició memorable.

Uns dies de lleure en un viatge fet a la Seu d'Urgell, per comanda de la Junta de Museus, i en espera d'autoritzacions i permisos, ens donaren ocasió d'iniciar les recerques del curiós exemplar, i, feta una enquesta prop dels capitulars i de les persones de més edat intervinents a la Catedral, aconseguírem, amb llur auxili, reconèixer detingudament l'indret on l'estendard de referència era guardat.

S'esqueia aquest indret en un dels nínxols reliquiars oberts en dos plafons laterals de l'altar parroquial de la Seu (2), situat en el transepte, al costat de l'epístola. Allí, dins el nínxol, que examinàrem a presència del senyor rector i que trobàrem ajustat amb una simple portella, hi havia una petita caixa reliquiari de fusta, amb la tapa a doble vessant, amb tots els caràcters d'una arqueta gòtica restaurada i repintada en el segle XVII, amb decoració en camafeu blanc, damunt fons rogenc, on es veien dues figures d'àngel.

La caixeta tenia el pany arrencat, i, amb l'autorització del reverend senyor rector, la vàrem treure del seu lloc, a fi d'examinar l'exemplar que segons indicis contenia.

Oberta pel reverend senyor rector, amb les seves pròpies mans va treure, en primer lloc, el pendó, plegat en mala forma, o, millor dit, amanyogat, i que tot seguit vàrem reconèixer; i a continuació aparegué, amanyogat també, un altre exemplar, que, després d'examinat, resultà ésser una capa pluvial en seda aràbiga, de la qual parlem en altre indret d'aquesta *Crònica*.

Dessota els dos draps poguérem veure alguns saquets de tela de lli, curosament lligats, contenint ossos sants. Segons informacions que hem demanat al Rnd. Pere Pujol, de la Seu d'Urgell, aquestes relíquies, pels documents trobats a l'arxiu capitular, poden ésser identificades amb les de Sant Fruitós, arquebisbe de Tarragona. El document que autoritza aquesta identificació és del 1564, i sols parla de relíquies, sense referència a capa ni a pendó. El senyor rector de la Seu, que feia quaranta anys que regia la parròquia, assegurava haver vist sempre la caixa espanyada i continguts a dintre, amb les relíquies, el pendó i la capa, la qual capa era anomenada, pels uns, *de Sant Just*, i per altres *de Sant Fruitós*.

Per aquesta darrera versió s'explicaria que la caixa contenint les relíquies d'aquest Sant contingués la capa que la tradició considerava com pertanyent al mateix Sant. El que no s'explica és que contingui l'anomenat *pendó de Sant Ot*, ni quin sigui l'origen del caràcter venerable que, pel lloc on era guardat, és de creure que se li atribuïa.

Mn. Pere Pujol, a qui encomanàrem la recerca de dades a l'arxiu capitular, dedueix que aquests teixits hi devien ésser col·locats en el segle XVIII, en fer nou remenament a l'altar de la parròquia amb motiu de construir-se el nou altar (del qual dóna notícia documental), per considerar-los cosa veneranda. Cap notícia, però, no hi ha del pendó, directa ni indirecta, que permeti justificar-ne la denominació, suposant que aquesta vulgui deixar entendre que es tracta de cosa pertanyent al Sant, com la col·locació en un reliquiari sembla indicar. Les dates de l'episcopat de Sant Ot (1095-1122), en comparar-les amb la data que pot atribuir-se a l'estendard, pel seu estil, el fan possiblement coetani. Almenys, un estudi detingut dels aspectes diversos que el pendó ofereix, permet datar-lo en el segle XII.

* * *

Les informacions que ha fet Mn. Pere Pujol, rastrejant els inventaris i els documents que oferien possibilitats de profit, són referents al culte i a la devoció popularíssima de què gaudeix el sant bisbe.

Mort en 1122, fou sepultat en la catedral, en sepultura episcopal avui desapareguda, d'on seria exhumat molt aviat, per a passar el seu cos a l'altar, on se li reté el culte de patró titular de la

(1) Ens cal esmentar, amb especial complaença i gratitud, les facilitats que per a les adquisicions del Museu va donar el Rdm. i Il·lrm. Dr. Benloch (avui elevat a la porpra cardenalícia) durant els darrers dies del seu pontificat a la Seu urgellitana. Així mateix devem especial gratitud al cardenal Ragonesi, Nunci apostòlic de S. S. a Espanya, i al Rdm. i Il·lrm. Dr. Guitart, bisbe actual d'Urgell.

(2) La parròquia de la Seu d'Urgell no té temple especial, i el seu altar, dedicat al titular Sant Ot, és dins la catedral.

ciutat. Al cap d'onze anys de la seva mort s'instituïa oficialment la festa del gloriós bisbe en l'església urgellitana pel bisbe Pere Berenguer, son immediat successor. La festa es celebrava el 30 de juny, aniversari del seu traspàs, i així va ésser fins l'any 1387, en què un edicte del bisbe Erill la traslladava al 27 de juny.

En el segle XVI el culte de Sant Ot tingué una nova fase d'esplendor, i es construí un nou altar parroquial, on era, com en l'anterior, venerat el cos sant, com a patró que era de la ciutat.

Aquest patronatge reporta, segons els documents expressen, una cura tota especial, de part dels concellers de la ciutat i del Capítol, per al manteniment de l'esplendor del culte; i, al costat de les invocacions de què la gent de l'Urgell fa objecte el sant patró, hi ha la de la seva intercessió contra els aiguats, així com s'invoca l'altre sant patró, Armengol, bisbe d'Urgell, pel flagell de les secades.

La caixa contenint el sant cos del bisbe Ot fou oberta, segons document, en 1556 amb motiu de la seva translació al nou altar a què ens hem referit, i exposades les seves relíquies a la pública veneració, car no hi havia ningú que les hagués vistes mai. «Oberta la caixa de fusta, en trobaren, a dintre, una altra de més petita en la qual es guardaven els ossos enters del sant baró, amb la vestimenta sagrada amb què, segons costum de cristians, havia estat enterrat. En la primera caixa hi havia terra treta del seu sepulcre i embolicada amb roba.»

Aquestes són les notícies més importants, escollides, entre les que ens comunica Mn. Pere Pujol, relatives al culte de Sant Ot, i en cap d'aquestes notícies, com es veu, ni en cap dels documents i inventaris per ell revisats, no hi ha la menor referència a l'estendard, i això podria indicar que no seria objecte pertanyent al Sant, i que possiblement pendria el nom de pendó de Sant Ot per tractar-se del ganfaró parroquial d'aquella època, i estar la parròquia sota la seva advocació.

*
*
*

La figura adjunta dóna idea, millor que tota descripció, de la forma general de l'exemplar. Les seves mides totals són: 1'05 metres de llargada, des del cim a l'extrem dels gallarets inferiors, i 69 centímetres d'amplada. Es obrat en tela de lli, les imatges hi són brodades i està ornamentat amb sedes de color a punt de cadeneta. En el rectangle superior, dins l'ametlla mística, hi ha la imatge del Pantocràtor assegut sostenint la bola imperial amb sa destra i el llibre de la sabiduria amb l'esquerra. Als angles les representacions apocalíptiques dels quatre Evangelistes, i des-sota l'àguila, a un costat, una curiosa inscripció diu:

ELIS
AVA
MEF
CIT

El tot del rectangle és orlat per una sanefa amb motiu de fullatges estilitzats, de marcadíssima sabor romànica, i l'angle superior esquerre de la imatge central mostra un pedaç, fet amb un teixit aràbic de seda, possiblement d'Almeria, datable en el segle XIV. Una vora d'aquest teixit del pedaç és aprofitada per a formar, en el punt superior de l'angle, una rudimentària anella de suspensió. Una altra anella de suspensió es veu, en el centre de la vora superior, feta amb un simple cordill de cànem i passada per un estrip de la roba. Es troben dues altres anelles de suspensió, iguals, separades nou centímetres l'una de l'altra.

De l'orla inferior del rectangle pengen tres gallarets, formant un sol cos amb la roba del fons. A cada gallaret hi ha brodada una figura humana en actitud adorant, orlada per un filet decorat amb ovals.

El brodat, com les fotografies indiquen, ha desaparegut en molts punts, deixant al descobert el fons de lli i el traç en llapis que servia de guia a la brodadora, a aquesta inquietant Elisava que des de les llunyanies del segle XII ens deixa la gràcia del seu nom perpetuada en l'obra devota d'un pendó per al temple.

Conegut el pendó, i no podent provar que es tracti d'un objecte pertanyent al sant bisbe que li ha donat nom, anem a veure les seves possibles utilitzacions dins el temple, on cal suposar que sempre s'ha conservat.

Mn. Gudiol (1) ens diu que des del segle XI hi ha notícia dels ganfarons que es destinaven

(1) JOSEP GUDIOL I CUNILL, prevere: *El mobiliari litúrgic. Resum arqueològic*. Vich, 1920.

a precedir els fidels i eclesiàstics en les comitives. I afegeix (citant, com a exemple, el pendó de Sant Ot) que els pendons romànics degueren ésser de petita dimensió.

Cal tenir present, però, en estudiar el cas concret del nostre exemplar, i acceptant, amb Mn. Guadiol, la possibilitat de tractar-se d'un ganfaró parroquial, que el concepte de ço que era un ganfaró parroquial podia no ésser aleshores el mateix que en tenim ara, i que podria tractar-se d'un pendó conservat en el temple, sense que necessàriament hagués d'ésser un ganfaró parroquial.

Les excepcions que poden fer-se per al pendó de Sant Ot deriven de la presència en ell dels cordills suspensoris ja descrits, fets en època segurament molt posterior a l'obra, ja que no lliga, aquest sistema bàrbar i rudimentari de suspensió, amb l'esplendor de l'exemplar, i, encara més que això, el fet, molt digne d'esment, que la vora del teixit que apedaça l'angle superior esquerre de la imatge central sigui aprofitada com a anella de suspensió, la qual cosa prova que el pendó de Sant Ot fou suspès essent apedaçat.

¿Es explicable la utilització d'un ganfaró parroquial (en el pur concepte que del ganfaró parroquial tenim avui) apedaçat com era, a través de les modes i els períodes d'esplendor que des del segle XII ençà ha passat la Seu d'Urgell, si no hi ha una causa que, a part la de la seva utilitat, el faci digne d'especial veneració?

Evidentment, la tradició veneranda que el porta modernament a ésser conservat dins un reliquiari, la seva subsistència gairebé única a Europa entre la general destrucció, li donen un caràcter especial, i exigeixen, en classificar-lo, una atenció que correspongui a aquest caràcter, car és gairebé cosa segura que la conservació, la provada ostentació, bo i apedaçat, i la seva custòdia dins un reliquiari, no han estat atorgades precisament a aquest exemplar, per ésser solament un ganfaró parroquial, igual a tots els ganfarons parroquials que hi ha hagut, han envellit, s'han destruït i han desaparegut.

Hi ha, d'altra banda, una cosa que, tot i no ésser ni de bon tros decisiva, ens ha inclinat sempre a creure en el caràcter especial d'aquest ganfaró, i aquesta cosa és la llegenda: aquesta signatura ostentosa, massa ostentosa perquè no ens indueixi a pensar en una dedicatòria, i, per tant, en un estendard votiu, encara que ni la dedicatòria ni el caràcter votiu que en deduïm no exclouen de cap manera la possibilitat d'ésser un estendard parroquial.

Però, hi havia al temple estendards votius? Heu's aquí una qüestió interessant i un detall d'utilitat a conèixer per a reconstruir-nos l'efecte de les nostres esglésies romàniques amb banderes suspeses de la volta. Durandus diu: «Vexilla etiam super altare eriguntur, ut triumphus Christi jugiter in Ecclesia memoretur, per quem et nos de inimico triumphare speramus» (1). Hi havia, doncs, pendons erigits sobre l'altar. Eren, aquests, els mateixos pendons parroquials?...

¿Eren, encara, aquests pendons parroquials, aquells entorn dels quals es reunia el poble en moments de lluita i de perill? «Sed et parochiani, iis in casibus prœuntibus Ecclesiarum suarum vexillis ad bella procedebant» diu Ducange (2), i esmenta un text d'Ethelredus, abat de Rieval en 1138, que diu: «Turstinus archiepiscopus per totam diœcesim suam, edictum Episcopale proposuit ut de singulis parochiis, Presbyteris cum Cruce et Wexillis, reliquiisque Sanctorum prœuntibus, omnes, qui possint ad bella procedere, ad proceres properassent, Ecclesiam Christi contra barbaros defensuri» (3).

Hi ha, doncs, segons els documents: I. Simples ganfarons parroquials qui precedeixen els eclesiàstics i els fidels en les comitives. II. Pendons erigits damunt l'altar (?). III. Pendons o banderes parroquials entorn els quals s'unien dels feligresos per a guerrear. Encara, ultra aquests pendons i banderes pròpiament eclesiàstics, hi ha cites documentals que indiquen la presència, en els temples, d'ensenyes de cabdillatge que eren solemnement remeses al cabdill pel sacerdot o el prelat a l'hora de guerrear (4): pendons o banderes pontificals que, remeses pel Sant Pare als cabdills

(1) DURANDUS: Llibre I de *Ration.*, cap. 3, n.º 32, citat per Ducange.

(2) DUCANGE.

(3) *De Bello Standardico* (1138), citat per Ducange. Hi ha en el mateix Ducange una altra cita d'Oderic Vidal (1141), llibre 8, pàg. 705, que diu: «Igitur Quadregesimali tempore Rex Franciæ et Dux Normandiæ Brehervallum obsederunt, ibique fere duobus mensibus laboraverunt, illuc Presbyteri cum parochianis suis Vexilla tulerunt et Abbates cum hominibus suis convenerunt.»

(4) Diu Ducange: «Es guardaven, doncs, aquests tipus de pendons eclesiàstics en la mateixa església on els qui havien de portar-los en els combats, després d'ésser els pendons consagrats per la benedicció (recitades, a l'objecte, unes oracions pel bisbe o el sacerdot), els prenien, i, acabada la guerra, al mateix lloc d'on els havien tret els retornaven. Egidi, monjo (1251) (citat per Ducange: mot Vexillum) diu en *Aurea vallis*, cap. 101: «Proxima ergo tertia feria... dictus Reso in medio majoris Ecclesiæ, ut est moris, armatur, et vexillum accipiens cum civitatis populo urbem agreditur.» I diu després: «Regrediens itaque primo mane vigiliæ Ascensionis Domini, Vexillum reportavit recollocans in S. Altare S. Trinitatis, unde illud

Fig. 650. — Pendó de Sant Ot

(Vexillarius Sanctæ romanæ ecclesiæ), eren portats per aquest al temple (1); banderes o pendons presos a l'enemic i portats, com a trofeu de victòria, a l'altar (2).

Dins d'aquesta diversitat d'espècies, ben provada, poden establir-se unes distincions: a) que la parròquia tenia una ensenya pròpia, i que aquesta ensenya podia, naturalment, ésser aquella que precedia les comitives eclesiàstiques, i la mateixa entorn la qual la feligresia s'aplegava en un moment de lluita; i b) que hi havia damunt l'altar unes banderes portades com a trofeu de guerra i ofertes en reverència, unes altres dipositades que es treien a l'hora de pendre les armes, i unes altres, encara, que podrien ésser simples ofrenes votives, com ho foren les corones (3) i com permet suposar el text de Durandus: «Vexilla etiam super altare eriguntur, ut triumphus Christi jugiter in Ecclesia memoretur, per quem et nos de inimico triumphare speramus.»

Es difícil una decisió en cap sentit. El pendó de Sant Ot, hagi tingut la utilitat que es vulgui, és, però, una relíquia, o, almenys, com ho pot ésser únicament una relíquia, és suspès, apedaçat i tot, i com a relíquia és guardat dins un reliquiari. Aquest és un aspecte ben determinat del seu caràcter, que era necessari constatar.

* * *

Si intentem estudiar el pendó de Sant Ot per la seva forma, una primera qüestió es planteja: quina seria la seva posició.

De l'examen objectiu de l'exemplar es dedueix que el pendó anava subjectat, per la vora superior, a una barra horitzontal, almenys en l'època en què hi foren col·locats els cordills. La disposició de la seva imatgeria exigeix gairebé aquesta mateixa col·locació.

Cal dir, que sobre la forma dels ganfarons parroquials, poca cosa sabem pel que toca a la data que pot atribuir-se al nostre exemplar. Els únics monuments del país on hem trobat representada l'ensenya eclesiàstica, ultra ésser molt més tardans, acusen una forma diferent de la del nostre estendard, i encara una forma diversa entre ells.

La més antiga representació que podem oferir, la dóna el *Libro de las Cantigas*, d'Anfós el Savi, on es presenta el cas d'una comitiva eclesiàstica precedida d'una creu processional. Lligat a l'antena, es veu, en forma de bandera flexible, un drap que cau en plecs verticals i que és de prou tamany per a no confondre'l amb els draps que servien per a evitar el tacte directe de la mà l'objecte i que es veuen en algunes representacions de bàculs principalment.

L'altra representació és molt més tardana i respon a un concepte igual. Es tracta d'un retable d'escola aragonesa del segle XV (4) representant la processó de Sant Gregori a Roma. La comitiva va precedida d'una creu processional, que porta lligada a l'antena, talment com l'anterior, un drap rectangular, amb la diferència que, així com aquell queia a plecs verticals,

sumperat». Rodolf de Rivo (1403), cap. 7, diu que Lambert Upex, soldat valerós, va rebre el sagrat pendó de Sant Lambert «in medio Ecclesiæ Leodiensis», amb la benedicció, de mans del bisbe, segons costum antic (cita de Ducange). Així feien els reis de França amb l'estendard de Sant Denis (V. Joinville, Viollet i Ducange).

(1) V. DUCANGE. V. G. de Poitiers. (S. XI.)

(2) Id., id.

(3) *El Tesoro de Guarrasar* «Museo Español de Antigüedades», t. III.

(4) Al Museu de Barcelona.

aquest es manté erecte. Hi ha en el centre del drap o bandera una imatge de la Verge Maria. Una altra de les representacions (més tardana, encara, que l'anterior) ens la dona una de les taules de l'altar de Sant Esteve de Granollers, obra de les darreries del segle xv. S'hi veuen, precedint una comitiva eclesiàstica, dos ganfarons de forma i posició iguals a les dels ganfarons parroquials del nostre temps (1).

No podem, doncs, per aquests documents, deduir quina seria la posició original del pendó de Sant Ot; però, com que hi ha similituds probables entre les ensenyes eclesiàstiques i les ensenyes militars, hem acudit al llibre de les *Partidas*, del rei Anfós (2), en el qual llibre, però, no hi ha cap de les ensenyes classificades pel Rei Savi que sigui suspesa, tal com els lligalls de la seva vora superior indiquen que ho seria el nostre exemplar: és a dir, suspesa d'una barra horitzontal, que aniria així mateix suspesa amb cordes, o un altre sistema, a una antena vertical que devia creuar aquella en el seu centre.

Totes les ensenyes de les *Partidas* o bé són banderes o bé gallarets distintius de jerarquies. El cas del pendó en el concepte actual i en la forma romana antiga no hi és.

Passa el mateix amb totes les ensenyes, grans i xiques, que es troben en les miniatures dels *Apocalipsis* de León, Girona i Seu d'Urgell, i les úniques representacions que trobem de pendó suspès d'una barra horitzontal, creuada en el seu centre per una antena vertical, apareixen en una de les figures d'àngel (acompanyant els tres Reis d'Orient) de l'absis de Santa Maria d'Aneu, i en l'àngel de les quatre representacions dels Evangelistes que hi ha en l'absis de Sant Miquel d'Angulesters (Andorra).

En Pijoan (3) assenyala, a aquesta figura de l'àngel fent companyia als Reis d'Orient, un origen iconogràfic oriental, i això pot donar peu a pensar si aquesta forma del pendó és una forma d'origen llatí bizantinitzat, conservada per l'Església, desapareguda en arribar el gòtic i restaurada pel Renaixement, i si l'altra pot ésser una forma carolíngia. És, aquesta, una qüestió un xic profunda que ens limitem a assenyalar aquí.

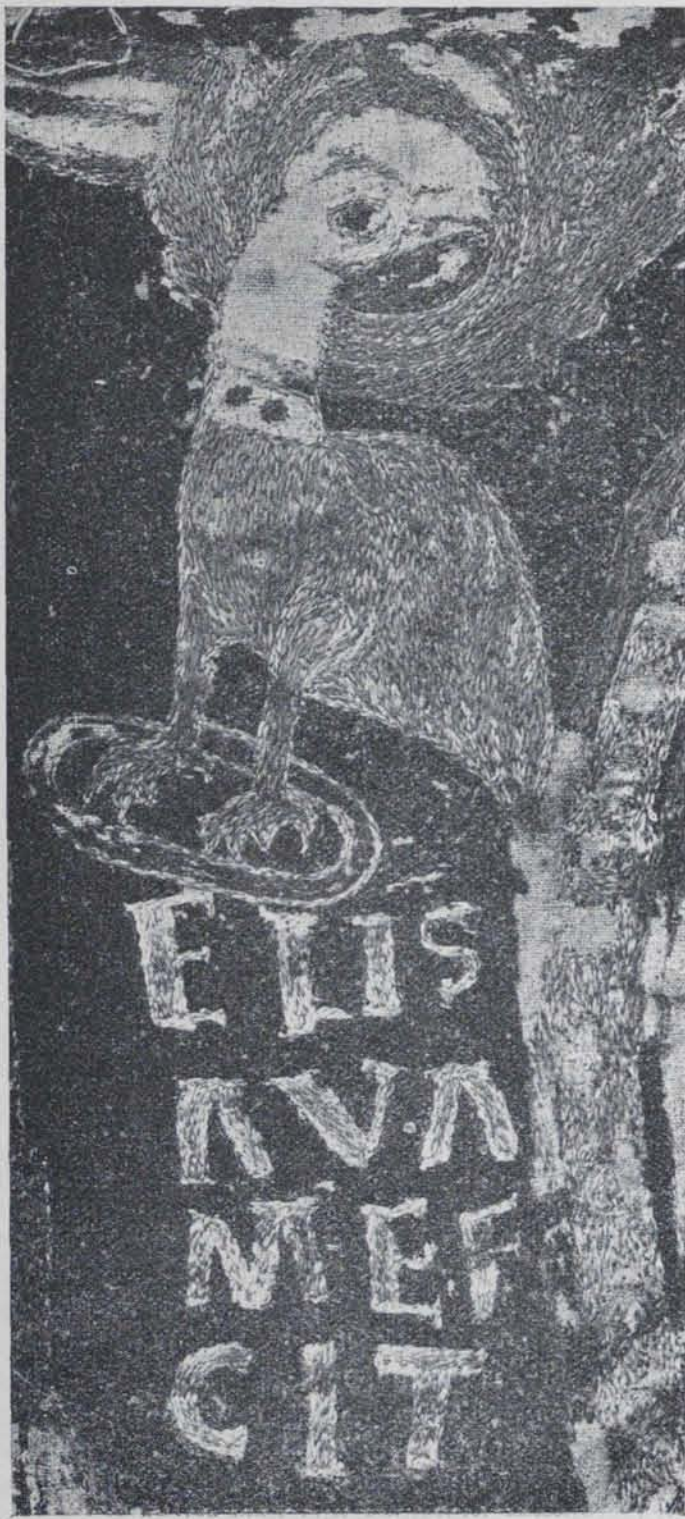

Fig. 65r. — Inscripció del pendó de Sant Ot

(1) Guillaume le Breton (p. S. XII) diu: «el rei en té prou amb fer voleiar lleugerament pels aires la seva bandera, feta d'un simple textit de seda d'un vermell esclatant i del tot semblant a les banderes que es fan servir per a les processons de l'Església en certes diades fixades per l'ús». (Cita de Viollet: *Dictionnaire*, M. et D.)

(2) *Ley XIII. Segunda Partida. T. XIII, De las guerras.*

(3) *Les pintures murals catalanes* (INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS).

Entre el pendó de Sant Ot i el pendó de l'àngel d'Aneu i el de l'àngel d'Angulasters, hi ha la diferència que el nostre porta tres gallarets en la part inferior i els altres no en porten cap.

* * *

En general, la imatgeria del pendó de Sant Ot no pot decidir tampoc sobre el caràcter i utilitat que aquest tindria, perquè, si bé les representacions són de caràcter religiós, aquestes, per això solament, no afirmen que es tracti d'un ganfaró parroquial, ni d'un estendard votiu, ni d'una ensenya militar, car imatges religioses podria haver-hi en els dos primers casos, i és natural que hi fossin, i imatges religioses hi havia, segons alguns documents ens proven (1), en el segon.

En els tres gallarets inferiors hi ha, però, unes imatges ben intrigants, car llur indumentària sembla indicar-nos que es tracta de figures femenines. L'una d'elles, a la dreta del lector, porta el cap cobert amb el vel, i per aquest sol detall la seva feminitat sembla provada (2).

La del centre, diria's que porta el visatge enquadrat per la guimpa, d'ús monacal des del segle XI (3), i la tercera sembla que anava així mateix coberta amb guimpa, segons deixa veure la traça que ha deixat, en desaparèixer el brodat, entorn la faç, en la tela de lli que constitueix el fons del pendó.

Les tres imatges van drapades en ample mantell, orlat, en dues, per una sanefa decorada amb un tema d'ovals. Van totes tres descalces (segons permeten afirmar les restes del brodat de la part baixa de cada una, que apareixen molt destruïdes) i porta cada una un llibre a la mà esquerra. La mà dreta de cada una es presenta en actitud d'orant, i els visatges de les tres són adreçats també en actitud d'adoració, vers la imatge superior central.

Pel detall del llibre i el d'anar descalces les tres figures es pot deduir, no tractant-se de sants (per a poder afirmar-ho manquen els nimbes), que es tracta de religioses. S'uneixen a aquesta possibilitat la dada important del nom femení de la dedicatòria i el caràcter ostentós d'aquesta. Pot ajudar-hi la presència d'una corol·la de liri (flor poc usada en l'ornamentació romànica), potser representant la virginitat, en cada un dels angles superiors dels tres gallarets.

Possiblement, doncs, tindriem aquí tres germanes de comunitat, representades en el pendó, i, entre elles, qui sap si la pròpia Elisava, que el brodava per fer-ne ofrena directa d'homenatge al sant bisbe, o bé per contribuir a l'esplendor dels cultes que la ciutat d'Urgell li retia des que fou erigit en patró de la parròquia.

Per aquest camí el pendó pot haver estat unit al nom del sant, i posteriorment confós, per aquesta unió, com a objecte que li havia pertangut. D'aquí vénen el seu caràcter de relíquia i la seva ostentació, bo i apedaçat, i la seva conservació en un reliquier junt amb ossos sants.

* * *

La mort del sant bisbe Ot és el 1122, i les dades cronològiques que dona l'estudi objectiu del pendó permeten deduir la possibilitat que aquest li fos coetani, i, per tant, afirmar que el nostre pendó podia perfectament haver pertangut al sant bisbe, o, ço que és el mateix, haver estat ofert a la Seu per l'Elisava de la dedicatòria durant el temps del seu pontificat, que va del 1095 a la data de la seva mort, que ja hem indicat.

En primer lloc, pel seu estil general, el pendó és classificable entre els exemplars més vells de la pintura romànica que dels segles X-XI posseïm (4). Els plecs de les imatges dels gallarets tenen l'estil i la incomprensió bàrbara dels nostres *Apocalipsis* (5). La indumentària de les imatges dels gallarets no desdiria aquestes dates, si bé pot apoiar també les del segle XI-XII, més d'acord amb el caràcter dels ornaments foliacis que exornen i enquadren la part alta del pendó, i amb el caràcter de la inscripció, que pot ben indicar el segle XII.

La forma general de l'exemplar, si bé d'origen molt antic, dona un sentit de proporció que sembla ja del romànic avançat.

(1) Vegi's SUSANE: *Histoire de la Chevalerie*, volum I. *Guillem de Poitiers* (citat per VIOLLET: *Dictionnaire*, M. et D.). Vegi's la bandera del Duc de Normandia portant una creu en la tapisseria de Bayeux. Vegi's *Procès de Joana d'Arc*, publicat per J. QUICHERAT, t. IV, pàg. 12.

(2) Vegi's QUICHERAT, VIOLLET i ENLART.

(3) VIOLLET.

(4) GUDIOL: *Pel & Ploma*.

(5) *Apocalipsis* Seu Girona i Seu d'Urgell.

Obra raríssima, el pendó de Sant Ot, única entre les col·leccions europees, dona dret al Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona, en ingressar en les seves col·leccions, a vanar-se de posseir una de les peces més antigues del brodat en els pobles d'Occident. Aquest pendó, amb els brodats de Colònia, d'Ofen i Bamberg, i amb els tapissos de Bayeux i de Girona, forma en el primer capítol de la història del brodat en l'Europa medieval, i ofereix una de les mostres més antigues que es coneixen en els països del Sud. — J. F. I T.

Frontal romànic amb la llegenda de Santa Cecília, procedent de l'església parroquial de Bolvir (Cerdanya)

En intentar classificar el frontal romànic darrerament adquirit per al Museu de Barcelona, no podem prescindir d'una referència a l'estat de la qüestió de la pintura romànica catalana sobre taula, i, per tant, d'una referència als estudis fins ara publicats i a les escasses conclusions establertes.

D'ells hem partit i en elles hem apoiades les nostres observacions; i en intentar ara obrir un lloc entre la sèrie nombrosa de frontals romànics coneguts, al que ara donem a conèixer, i en situar-lo dins d'ella, ens caldrà referir-nos sovint a aquells estudis, i, en conseqüència, tenir presents els punts de partida que per a ells tenim establerts (1).

Certament, si la qüestió de la pintura romànica sobre taula, a Catalunya, no és encara prou estudiada, la culpa no és pas dels il·lustres autors que l'han feta avançar fins al lloc on es troba, sinó que això es deu al fet d'ésser molt recents els aplecs de frontals que permeten enfocar el problema de conjunt, com avui pot ésser-ho mercès a les nombroses sèries que hi ha en els Museus de Vich, Barcelona i Lleyda, i a la formació del repertori monumental fotogràfic, que facilita en gran manera els treballs de comparació, a part dels exemplars nous que ens ha permès conèixer.

Els frontals romànics, fins a l'aparició del treball del Dr. Muñoz, havien estat estudiats isoladament, exemplar per exemplar; i, encara que judiquem com a cosa prèvia a tot treball de conjunt un anàlisi depurat de tots els aspectes d'aquestes obres, formant petites monografies de cada exemplar, no és menys cert que, sense un estudi de conjunt i sense un treball de comparació i de relació, les línies generals del problema no podran pas croquisar-se. Per prèvies que siguin, saltin, al primer cop d'ull que es doni damunt del conjunt, unes agrupacions a establir que poden ajudar, si no a res més, a determinar almenys la direcció i el programa de les qüestions a resoldre.

El Dr. Muñoz, en el seu treball de l'ANUARI DE L'INSTITUT (2), és qui primer agrupà en un sol conjunt les sèries dels Museus de Vich, Barcelona i Lleyda. En l'estudi de l'il·lustre arqueòleg italià és on hem vist l'interès que un estudi general podia oferir, i ell ens ha animat a intentar els treballs d'una catalogació metòdica, de la qual serà precís ara donar una notícia prèvia, amb el sol fi de justificar i apoiar la classificació que donem al frontal de Bolvir adquirit darrerament per al Museu.

Tots els autors que s'han ocupat dels frontals pintats s'avenen en un mateix punt: el frontal pintat és una imitació pobra dels grans frontals d'orfebreria que hi havia en les grans catedrals i monestirs. Pel que afecta als frontals catalans, el Dr. Muñoz, en el treball esmentat, no solament ho diu, sinó que ho prova.

Definitivament, aquest sembla ésser un punt establert: l'ordre de les composicions, els rellevats en pasta de totes o de determinades parts de la composició, la imitació de pedres i cabuixons encastats en les sanefes de compartició i emmarcadura, i altres detalls dels fons i dels decorats, ho afirmen.

De tota manera, queda ara un punt fonamental a aclarir: el de saber quina orfebreria imita la pintura romànica catalana sobre taula, de quin indret són aquests models que imita: si són l'obra de l'orfebre local, desconeguda i inspirada en l'orfebreria sumptuosa dels centres monàstics del Nord; si són models d'aquells centres, que arriben aquí amb l'expansió monàstica; si són obres de l'orfebreria llemosina, tan abundant en el nostre país, o bé les icone- portades pels pelegrins que

(1) PUIGARÍ: *Album de la Sección Arqueológica de la Exposición Universal de Barcelona* (1888). — GUDIOL I CUNILL: *Revista Forma*. — R. CASELLAS: *Rètols de classificació dels frontals romànics del Museu de Barcelona*. — MANUEL MUÑOZ: *ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS* 1912-13.

(2) *ANUARI I. D'E. C.* 1912-13.